

Стан фінансової автономії аграрних підприємств України у 2000–2009 рр.

Показники	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Власний капітал (ВК), млрд. грн.	48,9	41,5	37,5	34,4	36,2	38,0	37,0	49,9	62,8	72,2
Баланс (Б), млрд грн.	67,9	63,1	58,6	59,2	63,9	68,5	66,4	90,1	133,1	149,5
Загальний коефіцієнт фінансової автономії (ВК/Б)	0,720	0,658	0,640	0,581	0,566	0,555	0,557	0,554	0,472	0,483

Загалом, здійснені дослідження щодо діагностики формування та функціонування капіталу аграрних підприємств України вказують на наявність певних невідповідностей і негативних тенденцій у капіталоутворенні. Основною причиною такої динаміки, на нашу думку, є те, що капіталоутворення не має пріоритету з-поміж досліджуваних на урядовому рівні показників. Даному процесу надається недостатньо уваги, що негативно позначається на фінансовій діяльності сільськогосподарських підприємств. Тому наголошуємо на однозначній необхідності посилення уваги держави на дані процеси. Розширення і якісне покращення процедур діагностики процесів капіталоутворення суб'єктами сектора АПК має для багатьох із них стати запорукою покращення фінансового становища і стабільного економічного розвитку, особливо в сучасних кризових умовах.

Література

1. Баліцька В. В. Тенденції капіталоутворення вітчизняних підприємств / В. В. Баліцька // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 2. – С. 37–47.
2. Калашнікова Т. В. Стан і тенденції розвитку кредитного забезпечення аграрної галузі України / Т. В. Калашнікова // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 29–37.
3. Лелюк О. О. Оптимізація структури капіталу аграрних підприємств / О. О. Лелюк // Економіка АПК. – 2010. – № 21. – С. 36–41.
4. Плаксієнко В. Я. Теоретичні основи формування власного капіталу сільськогосподарських підприємств / В. Я. Плаксієнко // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 4–7.
5. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

Надійшла 08.04.2011

УДК 631.15: 639.3

О. В. ВЕЛИЧКО

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Досліджено стан та особливості виробничої діяльності підприємств рибного господарства, визначено показники оцінки економічної ефективності рибогосподарського виробництва, обґрунтовано перспективи розвитку рибогосподарського підкомплексу та шляхи підвищення його ефективності.

The condition and features production activity fishery, defined indicators to evaluate economic efficiency of fishery production, fishery proved pidkompleksu prospects and ways to improve its performance.

Ключові слова: рибне господарство, продукція рибальства та рибництва, водні живі ресурси, рибо-добувні підприємства, рибогосподарське виробництво, економічна ефективність.

На сучасному етапі розвитку однією з головних глобальних проблем людства є продовольча. На вирішення цього питання спрямовують свої зусилля всі країни світу, в тому числі й Україна, оскільки для частини її населення характерним є неповноцінне харчування, що негативно впливає на демографію і здоров'я нації. Використання продукції рибного господарства сприяє гармонізації та доступності харчування населення.

Риба дуже корисний продукт у харчовому раціоні людини і попит на неї щорічно зростає. Як харчовий продукт риба містить цінні для харчування людини компоненти, насамперед, повноцінні білки, що включають майже всі незамінні амінокислоти, ліпіди, значну кількість мікроелементів. Рибні продукти мають здатність регулювати холестериновий обмін в організмі людини і підвищувати стійкість до серцево-судинних захворювань. Риба – джерело вітамінів груп. Великі можливості відкриває організація глибокої переробки сировини з виділенням ферментів та інших біологічно активних речовин, які вкрай необхідні для

дитячого харчування, створення комбінованих продуктів, нових ліків на біологічній основі. Стабільний розвиток рибного господарства, метою якого є задоволення потреб населення в рибній продукції, неможливий без ефективної виробничої діяльності, направленої на підвищення його прибутковості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам ефективного функціонування підприємств рибного господарства присвячено теоретичні дослідження, методичні розробки вчених-економістів. Вагомий вклад в дослідження проблеми підвищення ефективності рибного господарства зробили такі вітчизняні та зарубіжні учені: О.М. Багров, П.П. Борщевський, М.В. Гринжевський, Я. Коуржил, Ю.П. Мамонтов, В.О. Мурін, Є.А. Романов, М.С. Стасишен, І.М. Герман. Проте, на даний час, як засвідчує огляд наукової літератури і реальний стан проблеми функціонування рибогосподарського підкомплексу, є ще величезний ряд невіршених питань, які потребують поглибленого дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз стану розвитку рибогосподарського підкомплексу та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення його економічної ефективності.

Виклад основного матеріалу. Рибне господарство має особливо важливе значення у забезпеченні продовольчої безпеки країни, зміцненні її позицій на міжнародній арені. Сучасний стан рибного господарства залишається складним, істотно: скоротилися обсяги його виробництва, посилилася сировинна спрямованість експорту, що загрожує перетворенню України на сировинний придаток розвинутих країн.

Після стрімкого падіння на початку, в кінці 90-х років минулого століття відбулася стабілізація діяльності рибного господарства внаслідок використання випасних технологій вирощування риби. Проте масове застосування випасної технології, ефективність якої значною мірою залежить від природно-кліматичних умов, призвели до поступового зниження рівня виробництва товарної рибної продукції. Неритмічна робота спеціалізованих рибницьких підприємств відштовхнула від них переробну галузь, яка стала майже повністю орієнтована на морську сировину. Недостатність якісної вітчизняної продукції, що вирощується на внутрішніх водоймах, негативно впливає на ринок риби та продукції з неї, сприяє заповненню цієї ніші неякісною продукцією [1].

Зменшення обсягів виробництва продукції рибальства та рибництва, зниження економічної ефективності підприємств рибного господарства України в цілому створюють залежність рівня споживання населенням риби та рибної продукції від імпорту.

Головним завданням рибного господарства є забезпечення населення рибою та рибною продукцією при достатній ефективності галузі для подальшого її розвитку. Незважаючи на прийняття ряду законодавчих актів, які мають безпосередній вплив на розвиток рибного господарства, рівень виробництва галуззю товарної продукції продовжує знижуватися. При цьому зростаючий рівень життя населення вимагає поліпшення якості продукції. Тому важливим є визначення раціональних напрямів та моделей розвитку рибного господарства на основі широкого використання інноваційних технологій.

Підвищення ефективності виробництва – одне із найважливіших завдань розвитку рибного господарства на сучасному етапі. Низька ефективність виробництва на сучасному етапі обумовлена екстенсивними технологіями, пошуком шляхів для скорочення витрат на всіх етапах технологічного циклу. Застосування інтенсивних технологій в рибництві дозволить збільшити кількість та якість товарної продукції, суттєво зменшить залежність від природно-кліматичних умов, сприятиме покращенню фінансово-економічних результатів роботи підприємств.

Найголовнішим завданням рибопродуктового підкомплексу є забезпечення потреб населення в рибі та рибній продукції завдяки ефективному функціонуванню продовольчих ринків, зокрема ринку прісноводної риби та продуктів її переробки. Останній характеризується негативними тенденціями розвитку, збереження яких загрожує занепадом галузі і зниженням рівня забезпечення населення рибною продукцією. Особливо відчутні ці тенденції в сільській місцевості, де споживачі обмежені асортиментом продукції, яка характеризується зниженням якості прісноводної риби та продуктів її переробки.

Підвищення рівня забезпечення населення країни рибою та рибною продукцією можливе за рахунок раціонального використання потенціалу всіх видів внутрішніх водойм України, збільшення вилову океанічної продукції, а також зростання імпорту риби та рибної продукції. Однак, імпортована продукція не завжди відповідає санітарним вимогам, вимогам первинної обробки, ставить у пряму залежність продовольчу безпеку країни від міжнародних монополій, передбачає постійне загальносвітове збільшення вартості продукції.

Для оцінки перспектив розвитку ринку прісноводної риби на сільських територіях доцільно використати системно-функціональний підхід, який передбачає визначення обсягу можливого споживання прісноводної риби та обсягу можливої пропозиції за різними напрямками надходження рибних ресурсів. З урахуванням альтернатив розвитку технологій і ринку, за умови державної підтримки рибного господарства, необхідно також обґрунтувати кількісні параметри функціонування ринку риби та рибних продуктів.

Рибне господарство України є цілісним виробничо-господарським комплексом, який об'єднує підприємства, що займаються видобутком риби та інших водних живих ресурсів, забезпечують доставку, збереження, переробку та збут рибної продукції, вирощування риби, відновлення та охорону рибних запасів. Розвиток рибогосподарської галузі характеризують такі показники: щільність посадки на один гектар водойми, шт.; середня маса вирощеної продукції, г; вихід товарної риби, %; рибопродуктивність водойм, ц/га; валове виробництво риби, т.

Динаміка вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у господарствах України наведена в табл. 1.

Аналіз наведених даних свідчить, що обсяги вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у 2009 р. порівняно з 2000 р. зменшилися з 350,1 тис. т до 256,9 тис. т, або на 26,6%. Водночас вилов риби у внутрішніх водоймах підвищився на 10,5%, у виключній (морській) економічній зоні України – на 18,1%. Щодо виключних (морських) економічних зон інших держав, то вилов риби та добування інших водних живих ресурсів у 2009 р. порівняно з 2000 р. зменшився на 15,8%, у тому числі вилов риби – на 31,2%.

Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів здійснюються різними суб'єктами господарювання. У 2008 р. було вилвлено риби та добуто інших водних живих ресурсів 224,1 тис. т, в тому числі у промислових рибодобувних підприємствах – 148,1 тис. т (66,1%), підприємствах об'єднання «Укррибгосп» – 20,1 тис. т (9%), підприємствах «Укррибколгосп-об'єднання» – 10,6 тис. т (4,7%), сільськогосподарських підприємствах – 3,8 тис. т (1,7%), інших суб'єктах господарювання – 41,6 тис. т (18,5%). Отже, основними постачальниками риби та інших водних живих ресурсів на ринок України є промислові рибодобувні підприємства.

Таблиця 1

Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів, тис. т

Рік	Всього	У тому числі за видами водоймищ				У тому числі вилов риби
		у внутрішніх водоймах	у виключній (морській) економічній зоні України	у виключних (морських) економічних зонах інших держав	у відкритій частині Світового океану	
1995	400,2	67,8	30,1	279,5	22,7	363,4
2000	350,1	38,2	57,0	175,0	79,9	346,7
2005	265,6	37,4	61,2	149,6	17,4	234,2
2006	228,8	36,7	46,8	122,4	23,0	202,2
2007	213,7	43,2	47,0	123,6	-	198,3
2008	224,1	41,2	55,0	140,7	7,6	220,5
2009	256,9	42,2	67,3	147,3	-	238,6
2009 р. у % до 2000 р.	73,4	110,5	118,1	84,2	-	68,8

У ситуації, що склалась, постала необхідність виявлення резервів розвитку галузі, зокрема пошуку нових, економічно виправданих методів ведення ставкового рибництва із застосуванням комплексу інноваційних заходів щодо експлуатації ставів і утримання риби, спрямованих на суттєве підвищення ефективності використання біопродукційного потенціалу водойм.

Наукові основи високопродуктивного ведення ставкового рибництва в сучасних умовах господарювання мають гарантувати ефективне розв'язання низки завдань, основними з яких є впровадження комплексних методів підвищення рівня виживання риби на всіх етапах вирощування та в період зимівлі; забезпечення якості та конкурентоспроможності рибної продукції шляхом переорієнтації виробництва на вирощування коропа і рослиноїдних риби з товарною масою відповідно не менше 800 та 1000 г на основі застосування інтенсивних технологій з часткою коропа до 60-70%, що забезпечують рибопродуктивність ставів не менше 1,2 т/га; забезпечення ресурсощадного режиму ведення ставкового рибництва; впровадження методів ведення ставкового рибництва, що забезпечують поліпшення біохімічних показників товарної риби як харчового продукту; розроблення диференційованих підходів до оцінки потенційної рибопродуктивності характерних типів ставів; визначення комплексу факторів рибницького характеру, здатних негативно позначатись на результатах вирощування коропа і рослиноїдних риби у ставах та розроблення ефективних методів їхнього усунення; комплексне відпрацювання оптимального режиму управління ставами для одержання необхідної кількості якісної рибної продукції та одночасного досягнення позитивного екологічного ефекту щодо поліпшення якості скидної води, підтримання біологічного і ландшафтного різноманіття.

Рибне господарство України – це цілісний виробничо-господарський комплекс, який об'єднує підприємства, що займаються видобутком риби й інших водних живих ресурсів, забезпечують доставку та збут рибопродукції, вирощування риби, відтворення і охорону рибних запасів.

В забезпеченні соціальної стабільності продовольчої безпеки України важливе місце займає виробництво товарної риби та продукції з неї. Рибне галузь інтегрована у загальну структуру національного господарства, тому прорахунки в цій сфері негативно позначаються на економічному стані галузі та забезпеченні населення цінною продукцією. Разом із іншими галузями агропромислового сектору економіки

рибне господарство забезпечує продовольством споживчий ринок держави, який більш, ніж на 70% формується за рахунок продовольства та продукції, виготовленої із вітчизняної сировини [2, с. 306]. Тому головним завданням розвитком підприємств рибного господарства є збільшення виробництва продуктів харчування і забезпечення продовольчої безпеки.

Одним із найважливіших показників ефективності діяльності рибного господарства внутрішніх водойм є рибопродуктивність. Рибопродуктивність водойми – це властивість водойми відтворювати впродовж певного часу величину біомаси риб [3, 4]. Це основний показник при вирощуванні риби, який суттєво впливає на рівень таких економічних показників, як продуктивність праці, собівартість 1 ц продукції, капіталовіддача, рівень рентабельності. Підвищення рибопродуктивності значною мірою визначає рівень ефективності використання площі водойми, матеріальних та трудових ресурсів.

Загальна рибопродуктивність ставків визначається як різниця між виловленою восени рибопродукцією і масою посадженого навесні посадкового матеріалу із розрахунку на 1 га площі ставка (ц/га):

$$P_{\text{заг}} = (M_2 - M_1) / S,$$

де $P_{\text{заг}}$ – загальна рибопродуктивність, ц/га; M_2 – маса рибопродукції, ц; M_1 – маса посадкового матеріалу, ц; S – площа ставка, га.

Основною складовою загальної рибопродуктивності є природна кормова база, яка визначає величину щорічного приросту риби на гектар водної площі ставу за рахунок природної кормової бази [5, с. 17-18]. Це рибопродуктивність, яка може бути отримана без використання кормів та інших засобів інтенсифікації при умові отримання рибою стандартної наважки. Її величина залежить від комплексу чинників: якості води, характеру ґрунтів, на яких побудовані ставки, кліматичних і гідрометеорологічних умов, місця розташування та площі ставків, набору риб в полікультурі, їх щільності, інтенсифікації технологій рибництва тощо.

Різниця між загальною і природною рибопродуктивністю – рибопродуктивність, одержана за рахунок заходів інтенсифікації (використання штучних кормів, удобрення, вапнування, механізації та меліорації водойм, вирощування риб в полікультурі, застосування найновіших досягнень науки і передового досвіду – виведення нових сортів риб, акліматизація та впровадження нових об'єктів рибництва риб).

Оскільки основними факторами інтенсифікації в рибництві є внесення добрив та кормів, то загальна рибопродуктивність ($P_{\text{заг}}$) визначається за формулою:

$$P_{\text{заг}} = P_{\text{пр}} + P_{\text{д}} + P_{\text{к}},$$

де $P_{\text{пр}}$ – природна рибопродуктивність ц/га; $P_{\text{д}}$ – рибопродуктивність досягнута за рахунок внесення добрив, ц/га; $P_{\text{к}}$ – рибопродуктивність досягнута за рахунок внесення кормів, ц/га.

Враховуючи, що в рибному господарстві сільськогосподарськими угіддями є водойми, тоді результатом виробничої діяльності на водоймі може бути отримана продукція: риба та інші водні живі ресурси (водні біологічні ресурси) – сукупність організмів, життя яких неможливе без перебування у воді. До водних живих ресурсів, від вирощування яких можна отримати економічний ефект, належать прісноводні риби на всіх стадіях розвитку, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини. Багатогранність виробничої діяльності, при визначенні ефективності використання орендованих чи приватизованих водойм, вимагає враховувати всі отримані результати.

Тому загальна ефективність використання водойм ($E_{\text{зв}}$), яка розраховується на основі суми ефектів (результатів) від всієї діяльності на водоймі, визначається за формулою:

$$E_{\text{зв}} = E_{\text{р}} + E_{\text{вр}} + E_{\text{рд}} + E_{\text{і}},$$

де $E_{\text{р}}$ – ефект, отриманий від рибництва; $E_{\text{вр}}$ – ефект від вирощування інших водних; $E_{\text{рд}}$ – ефект від рекреаційної діяльності; $E_{\text{і}}$ – ефект від спільного вирощування з рибою об'єктів птахівництва та тваринництва.

Оскільки рибне господарство є складовою частиною аграрного виробництва, то факторами, які сприяють зростанню ефективності виробництва, є формування оптимальної внутрішньогалузевої та організаційної структури, впровадження науково обґрунтованих заходів щодо розвитку матеріально-технічної бази, застосування прогресивних технологій і нових видів техніки, переорієнтація інвестиційної політики.

Важливим напрямом збільшення обсягів виробництва товарної риби в сучасних умовах господарювання є застосування інтенсивної технології ставкового рибництва з підгодовлею риби недорогими, штучними кормами, переважно місцевого виробництва, виготовленими на основі зерна, зерновідходів та відходів від переробки сільськогосподарської сировини.

Актуальною проблемою ефективної рибогосподарської діяльності в умовах ринкової економіки є зниження собівартості продукції шляхом запровадження кормозберігаючих технологій вирощування риби. Це зумовлює необхідність поліпшення якості рибних комбикормів на основі застосування нетрадиційних компонентів, одержаних від перероблення сільськогосподарської сировини, введення до їхнього складу біологічно активних речовин, екологічно безпечних стимулюючих і лікувально-профілактичних препаратів.

Одним із важливих резервів збільшення обсягів виробництва прісноводної риби в Україні є підвищення ефективності рибогосподарського освоєння різних типів водосховищ. Для розв'язання цієї проблеми необхідно виконати низку взаємопов'язаних завдань, зокрема: провести комплексні дослідження на предмет організації раціональної експлуатації рибних запасів та доцільності й обсягів зариблення певними видами риб; визначити оптимальні розмірно-вагові показники посадкового матеріалу окремих видів риб, рекомендованих для зариблення певної категорії водойм; забезпечити оптимальний гідрологічний режим водних об'єктів у період нересту риб; удосконалити нормативно-правовий порядок виконання робіт щодо поповнення чисельності популяцій промислових видів риб; забезпечити ефективну систему охорони водних живих ресурсів із посиленням координації роботи наукових установ і органів рибоохорони.

Висновки. Для розв'язання проблеми рибопродуктового підкомплексу необхідно забезпечити структурні, функціональні, енергетичні, сировинні та інвестиційні зміни. Для цього необхідно подолати інноваційну відсталість рибного господарства, а також удосконалити нормативно-законодавчу базу з питань формування і подальшого функціонування інфраструктури ринку риби, інших видів живих ресурсів та харчової продукції, що з них виробляється. Важливим заходом є створення єдиної електронної інформаційної мережі підприємств і організацій рибогосподарського комплексу та інформаційно-технічної бази даних, що стосується виробництва й оптової торгівлі рибою.

Важливим напрямом підвищення рівня забезпечення населення рибною продукцією внутрішніх водойм є необхідність встановлення раціональних виробничих відносин, які свідчили б про збалансування економічних інтересів. Рибне господарство нині не розглядається як єдиний соціально-економічний процес інтеграції та координації діяльності підприємств, що здійснюють виробництво, переробку та реалізацію рибної продукції. Тому виникла необхідність створення інтеграційних структур, коли виробник рибної сировини не лише постачає ресурси, але й може впливати на кінцеву вартість продукції. Такі об'єднання сприятимуть розвитку ефективного співробітництва виробника сировини, переробних підприємств та торговельних організацій. Актуальною постає проблема організації та функціонування спеціалізованих оптових ринків.

Відродження ефективної діяльності рибопродуктового підкомплексу можливе лише за умови створення правових, організаційно-економічних, інноваційних та технологічних передумов для високоефективного поєднання досягнень науки та виробництва на основі методів і форм, які притаманні сучасній економіці. В результаті застосування енергозберігаючих, екологічно сприятливих і економічно вигідних технологій рибне господарство із збиткового може стати однією із провідних галузей аграрного сектору, що певною мірою забезпечить продовольчу безпеку країни.

Література

1. Вдовенко Н.М. Сучасний стан та напрями розвитку рибного господарства в Україні / Н.М. Вдовенко // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 15–20.
2. Ульяновченко О.В. Особливості національної концепції використання та відтворення агроресурсів / О.В. Ульяновченко // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 650 с.
3. Гринжєвський М.В. Інтенсифікація виробництва продукції аквакультури у внутрішніх водоймах України / Гринжєвський М.В. – К. : Світ, 2000. – 190 с.
4. Гринжєвський М.В. Словник-довідник науково-виробничих термінів і понять у рибному і водному господарстві / Гринжєвський М.В., Єрко В.М., Пекарський А.В. – К. : Вища освіта, 2002. – 303 с.
5. Андрющенко А.І. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів / Андрющенко А.І., Балтаджи Р.А., Вовк Н.І. – К. : Інститут рибного господарства УААН, 1998. – 114 с.

Надійшла 02.04.2011